

Lengyel költők a 170 éve kezdődött szabadságharcunkról

„Hej, megint golyók röpködnek, / Hej, seregek gyűlnek, / Bem Erdélybe megy, / A mieink meg segítenek.” Maria Konopnicka, már a realista irodalom művelője, évtizedekkel 1848–49 után idézte fel a magyar szabadságharcunkat. A romantikusok modorában írt, *Na Węgrzech (Magyarországon)* című verséből kiderül, hogy a költő és prózaíró sokat tudott a magyar földön harcoló Henryk Dembiński generálisról, az általa vezetett lengyel légióról. Görgey mint áruló Júdás kerül szóba, akivel a gyerekeket ijesztgetik, ugyanakkor „Bemről még ma is énekel / Kunyhók s udvarházak népe”. Mivel 1795 után Lengyelország nem létezett, mert területén az oroszok, poroszok és Galícián az osztrákok osztoztak, ott a magyar 1848/49-et idéző művek a 60-as évekig nem, legfeljebb kivételesen jelentek meg nyomtatásban.

Kovács Endre *Magyarok és lengyelek a történelem sodrában* című könyvének (1973) 1848–49-es szabadságharcunk és a lengyelek viszonyát tárgyaló fejezetében olvashatjuk, hogy galíciai küldöttség már alig néhány héttel az 1848. március 15-én hazánkban történtek után járt Bécsben. Az Ausztria megszállása alatti országrész önállóságát és a nemzeti lét feltételeinek javítását kérte az osztrák vezetéstől, amely a magyarországi események miatt szorult helyzetbe került. A lengyelek szövetségeseket kerestek, de a magyarelles, többnyire Habsburg párti szlávok körében nem találtak. A nyár folyamán magyarbarát szerveződések jöttek létre Krakkóban és Lembergben (a mai ukrainai Lvivben), és az ifjúság türelmetlenül várta, hogy felfegyverkezve Magyarországra indulhasson. Amikor ez év októberében Bécsben is forradalom tört ki, a galíciai lengyel képviselők ott maradtak. Közöttük volt a fegyveres erőket vezénylő Bem is. A kormányzó Kossuth kezdetben inkább a németekkel és nem a lengyelekkel akart szövetkezni, bár támogatta önállósági törekvéseiket. A magyarok elleni osztrák fellépés, a lengyel tábornokért rajongó Petőfi versében kigúnyolt horvát Jelačić támadása, a szlovákok betörése, valamint az Erdélyben és Délvidéken zajló harcok elkerülhetetlenné tették a lengyel segítség igénybevételét. Itthon kevés

D. MOLNÁR ISTVÁN (1941) irodalom- és művelődéstörténész, az MTA doktora. A magyar-lengyel kapcsolatok kutatója.

tábornok és műszaki tiszt volt, ezért döntött Kossuth hivatásos lengyel katonák behívásáról, akik sok tapasztalatot szereztek az 1830–31-es oroszellenes függetlenségi küzdelemben. Ennek elbukása után számos nagy tekintélyű emigráns élt Nyugat-Európában, akik támogatták nemzetünk szabadságtörekvéseit. A lengyelekkel való szövetségzés egyszersmind a nemzetközi forradalmi mozgalmakhoz való kapcsolódást jelentette, amelynek széles körű költői visszhangja lett.

A hazai köztudat máig magyarokként tartja számon az akkori lengyel tábornokokat, és magyarította is nevüket: Bem Józsefen kívül Dembinszky Henrikét. 1849-ben más lengyel generálisok, Jerzy Bułharyn és Józef Wysocki is harcoltak a magyarok oldalán, nem szólva a lengyel légió számos tisztjéről és a közkatonák tömegéről. Kapronczay Károly *A magyar–lengyel történelmi kapcsolatok évszázadai* című könyvének (2000) a lengyelek akkori segítségnyújtásáról szóló része szerint érdemeiket nem kisebbíti, hogy elsősorban saját hazájukra gondoltak, alkalmat és eszközt akartak teremteni ahhoz, hogy harcukat kiterjessék Galíciára, majd onnan a cári birodalom és a poroszok birtokolta lengyel országrészekre.

Orosz költők természetesen nem méltatták a magyar földön 1848–49-ben történeteket, de egy akkor Poroszországhoz tartozó, mai észak-lengyelországi területen élő, valószínűleg lengyel őstől származó, de csak németül író Ferdynand Gregorovius azonnal nagyra értékelte. A függetlenségi törekvéseket elfojtó Ausztriát élesen elítélő verseskötete, a *Polen- und Magyarenlieder* 1849-ben jelent meg Königsbergben, a mai oroszországi Kalinyingrádban. 2015-ben egy kötetben, éppen korábbi kelet-poroszországi városban, Olsztynban adták ki lengyelül, nyelvünkön és németül. *A Lengyel és magyar dalok*, mint a keletkezésük hátterét vázoló Kovács István, a művek egy részének fordítója írja, a magyarbarát osztrák Nikolaus Lenau hatását mutatják. Tucatnyi vers szól már elvesztett szabadságharcunkról, a lengyel részvételtől és a bukás következményeiről. Petőfiről még nem találunk bennük említést. A *Feltámadás* Bem emlékét örökíti meg, a *Fel! fel, Debrecenbe!* Kossuthot mint Szent István koronájának megmentőjét élteti. Az *orosz követek* című vers a sikerben még bízó kormányzót idézi: „»Térjetez haza, mondjátok«, / szól Kossuth – »a despotának, / Ki merészelt ily szavakat / Gúnyosan nekem üzeni?«” Bem, Dembiński és Görgey vitéségét dicséri. Ugyanezt teszi *El török földre!* című alkotásában: „»Bem József / szól Kossuth gyorsan / Rég időkre emlékezve – / Soha, soha nem feledem / Lengyel, a ti panasztokat.«” A kormányzót Dembiński jövőbeli győzelemmel biztatja, tábornoktársa pedig azzal, hogy dicsőségük hírért megőrzi a történelem. A *Komárom vára előtt* két lengyel katonája saját 1830–31-es oroszellenes küzdelmük helyszíneire, a varsói Łazienki kastélyra és Ostrołęka városra emlékezik. Az utóbbinál elvesztett csata miatti sajnálkozásukról van szó *A csárdában* címűben: pihenő katonák éljenzik a büszke lengyeleket, ami (és a tokaji) őket is felvidítja. A *Keresztshadjárat* című versben, szerzője porosz-német nemzeti öntudatát tanúsítva, elhangzik a forradalmi mozgalmak nemzetközi jellegét hangsúlyozó óhaj és ítélet: „Egyesülne Kelet, Nyugat, / német erő, magyar virtus. /

Ám az édes hang már elhalt, / széttörött a német kard, / Nyugat vérét rozsdá marja." Még erősebb a bírálata *A magyarok dala a világsi fegyverletétel után* című műben: „A tunya népek látták / A szörnyű gyilkolást, / De egy sem mozdult értünk, / Csak üres szava szállt." A magyarok hiába nyertek csatákat, csak a lengyelektől kaptak segítséget: „Húséges lengyel társak, / Kik velünk harcoltatok, / Kísérjete az úton. / [...] Hogy mi is megtanuljuk / Fájdalmunk elviselni, / Mikor Isten csapása széttöri vigaszunk." Gregorovius verseit aligha ismerték a XIX. és XX. századi lengyel költők.

Más külföldi alkotók, az európai forradalmak összefüggéseit bizonyítva, megértették a magyarországi 1848–49 jelentőségét. Említésük segít megmagyarázni a késői, de nagyobb számú lengyel vers keletkezésének körülményeit és tárgyát is. Kosztolányi Dezső kitűnő világirodalmi tájékozottságának köszönhetően *Idegen költők* című műfordításkötetében négy olyan vers található, amelyek a magyar szabadságharc friss élményéből születtek. A német Heinrich Heine 1851-ben kiadott kötetéből való az *1849 októberében*, amelyben a költő így írt: „Lehull a végső bástya is, / Magyarország vértől piros már – / [...] Ha hallok ezt a szót: magyar, / szűk lesz a német plundra rajtam, / zúg és dörög a zivatar / és trombiták harsognak harci zajban." A norvég Henrik Ibsen szintén ekkoriban keletkezett költeménye, a *Magyarországhoz, 1849* szerint: „Nincsen többé Magyarország! Ott hever lent a porondon." A bukás következményeit a lengyelek 1795 utáni helyzetével hasonlítja össze: „Európának reménye, holtjaid remegve nézed; / Lengyelország sorsa vár rád, a feledtség, az enyészet." A jövőbe tekintve mégis derűlátó: „a magyar név büszke név lesz és a hadba indulónak, / a vitéz, merész seregnak úgy zeng, mint győzelmi szózat". Az angol Matthew Arnold az 50-es évek közepe előtti, *A magyar nemzethez, 1849* című szonettjében nagy birodalmakat sorol fel: Spanyolországot, Angliát, Franciaországot, Amerikát és Németországot, amelyek közül „hőst egy sem ád, akit hír emleget. // Magyar! te mentsd meg őket, kik hörögnek, / hulljon le lánc és béklyó-garmada, / légy a világnak élesztő harmata!" Honfitársa, Algernon Charles Swinburne még gyerek volt százada 40-es éveinek végén, ám jóval későbbi szonettje a *Kossuth Lajosnak, 1877* címet kapta. A vers végén, reményét kifejezve, így szólítja meg a már Olaszországban élő politikust: „Most vágsz oda a zsarnoki orosznak."

A *Világirodalmi antológia* IV. kötetében (1955) olvasható több hasonló témájú vers. A Habsburg-ellenes és a cári birodalmat elítélő olasz Aleardo Aleardi 1861-es alkotásának címe *Petőfi Sándorhoz*. Utolsó sorai a következők: „Te is négy-szemközt voltál a halállal! / Hiába fújtál kürtödbe – madárdal / Felelt neked is csak – s csak csönd karolt át. / ...Nem hallasz kürtszót, ájult Magyarország?"

Bár a szomszédos országokat a magyarellenesség jellemezte, ott sem hiányoztak a hasonló alkotások. A román Cezar Bolliac aktív résztvevője volt az 1848–49-ben Erdélyben történeteknek. A bukást követően is a magyarok és románok Oroszország és Ausztria elleni összefogását szorgalmazta. Magyarbarát lapot szerkesztett, tárgyalt Kossuthal és Bessel, „a szabadság arkangyalával".

Testvéri Románia című verséből idézünk: „Román, lengyel és magyar / Láncot többé nem akar, / S elúzi a zsarnokot.” A versszakok végén ez a refrén: „Teljen borral a pohár: / Bem apó előttünk jár.” Keletkezésének helye és ideje: Szeged, 1849. július. A cseh Jan Neruda a szabadságharc idején még csak tizenéves volt, tehát jóval később írta *Románc 1848 tavaszán* című versét. Petőfi iránti lelkes érdeklődését Kovács Endre elemezte *Népek országútján* című tanulmánykötetében (1972). Nerudának szabadságküzdelmünk iránti figyelmét jórészt a gyakran megénekelte, ám ki nem vívott nemzeti függetlenség jelképévé vált magyar költő verseinek megismerése erősítette. A közvetítő nyelv a német volt. *Honvéd* című, a hazájáért halni kész magyar katonát dicsőítő verse keletkezése után két esztendővel, 1861-ben Genfben jelenhetett meg. Kovács Endre szerint is a lengyel szellemi élet és benne az irodalom 1848 iránti figyelme elválaszthatatlan Petőfi életművének térhódításától.

Egy lengyel irodalmi lexikonnak (*Literatura polska XX wieku*, 2000) a magyar-lengyel kapcsolatokat tárgyaló címszavában Jerzy Snopek (a jelenlegi budapesti lengyel nagykövet) a Magyarországot segítő légió három olyan tisztjét említi, akik verseket írtak. Közülük Jan Maliszewski, már nyelvünket megismerve, fordított is magyarból. Ezek a versek általában kéziratban maradtak, így feledésbe merültek, szerzőiket nem szokás emlegetni. A lengyel irodalomkutató *Petőfi Lengyelországban* című tanulmányában felteszi a kérdést, hogy Maliszewski fordításait már az 1850-es években lengyel földön vagy „azon melegében készítette-e Magyarországon”. Ez utóbbit feltételezi.

Még több tény derül ki Kovács Istvánnak „...Mindvégig veletek voltunk.” *A lengyelek a magyar szabadságharcban* című könyvéből (1998). Azt gondolja, hogy – álnéven – Maliszewski volt Petőfi első lengyelországi fordítója. A magyarországi lengyel légió főhadnagya egyik versében hazánk területén megölt bajtársát jellemezte, feltehetően nem sokkal 1849 után. Egy másik műve csataleírás: „Tudod, testvér, Szolnoknál, ugyancsak forró volt, / Kalászként hullt az ember, dö-rögtek az ágyúk, / Egyetlen golyóbistól kidőlt egy egész sor, / Véres lett a csatater, mindenütt vérkátyús.” Kivételesen vidám hangulatú verse Miskolcon táborozó lengyel katonák fegyvernyugvás idején lehetséges szórakozását, szerelmi kalandjait említi, és így fejezi be: „Ellenállni neki – ahhoz kell a harcos... / Legyőzöd az ellent – téged meg az asszony.” Az osztrákok oldalán a magyarok ellen harcoló délszláv nemzetről sem feledkezett meg, reményét versbe szedve: „Lehet, hogy népetek egyszer még rádöbben, / Hogy a szabadság jobb, mint a német korbács, / És zsarnokainkat nem segíti többet, / Akkor lesz egytestvér a lengyel s a horvát.” Tiszt társai közül a Wysocki tábornok által kitüntetett, sokakkal együtt menedékre török földön találó Franciszek Zima is írt verseket.

Csapláros István *A lengyel irodalom Magyarországon* című könyvében (1985) olvastuk először, majd részletesebben Kovács Istvánnál, hogy a lengyel légióknak volt külön magyarországi dala, Antoni Langie kapitány szerzeménye. A légió megalakulása idején keletkezhetett. A közös ellenséggel folytatott harc jelentőségét hangsúlyozza, a két nemzet vitézségét dicséri. Csak magyar szövege ma-

radt az utókorra, amely 1848 decemberében meg is jelent egy pécsi lapban, mégpedig a vezércikk helyén. Nem tudni, a katonaköltőre vagy a fordító Sárosi Gyula költőre hatott-e jobban Petőfi, a *Nemzeti dal* szavai: „Talpra nép! A Tátra megett, / védni a magyart siessünk, / menjünk a közellenségre, / együtt víjjunk, együtt essünk, / Ha mi vállat vállhoz vetünk, / ketten együtt nem veszhetünk.” Az utolsó két sor a refrén: „Együtt kell nekünk küzdeni, / Szabaddá csak így lehetünk.” Ez *Az erdélyi hadsereg* című versben egész strófa. Kovács István más lengyel verseket és korábbi küzdelmekről szóló, átköltött dalokat is említ, amelyek szerzői ismeretlenek. Ilyen egy 1850-es emlékiratban olvasható, Magyarországon énekelt dal is: „Szolnoknál a magyar; megmutatja Wysocki: / a lengyel dzsidákon az ágyú sem fog ki.” A lengyeli magyarbarát katonaköltő feladata egyébként a városa és Debrecen közötti kapcsolattartás volt. A szabadságharc bukása után sokáig osztrák börtönökben ült, majd 1866-ig hazájában élt. Az interneten olvasható forrás szerint balsorsát megörökítő visszaemlékezései 1896-ban jelentek meg. Ugyanezt a nevet viselte Adam Maria Langie (1864–1907) fia is.

Érdeemes lenne kideríteni, hogy a magyarországi katonaköltő Langie, a lengyel nyelvben gyakoribb változatban így írva a nevét, őse volt-e Antoni Lange írónak, a magyar irodalom, Jókai, Jósika, Petőfi, Arany fordítójának. Ő a régi lengyel irodalom lexikonja (*Dawni pisarze polscy od początków piśmiennictwa do Młodej Polski*, 2001) szerint 1861 és 1929 között élt. Hazafias hagyományokat ápoló zsidó családból származott, később katolikus hitre tért, de nevét németjiddis formában használta. Az Oroszország által megszállva tartott Varsóban született. Apja, Henryk (eredetileg vel Chaim) Lange (1815–1884) aktívan részt vett az 1863–64-es oroszellenes felkelésben.

Petőfi művei az 1860-as évektől kezdve voltak nagyobb hatással a lengyel költőkre, amikor a megszálló hatalmak már nehezebben küzdöttek meg a függetlenségi törekvésekkel. Igaz, Csapláros István *A világnyelveken megjelent Petőfi-irodalom közvetítő szerepe a magyar költő lengyelországi fogadtatásában* című tanulmányában (1973) azt közölte, hogy költőnk első lengyel nyelvű verse 1858-ban németből készült. Az általa összeállított bibliográfiából (*Bibliografia przekładów z literatury węgierskiej w Polsce. Część I. 1821–1917, 1961–1972, 1976*) már azt tudjuk meg, hogy két évvel később és utána hamarosan többnyire magyarból fordították a Petőfi-műveket. Válogatott verseinek első kötete 1879-ből való, de készítője már 1863-ban átültette lengyelre a *János vitéz* részleteit. Ezek a tények is dokumentálják, hogy a XIX. század utolsó előtti évtizedében felélénkültek a magyar-lengyel irodalmi kapcsolatok.

A Bem–Petőfi-kapcsolat említése vagy hatása a XIX. század 60-as éveitől kezdve gyakori a lengyel költészetben. A továbbiakból azonban az is kiderül, hogy a kettejük, valamint, alakjukkal összefonódva, a magyar szabadságharc iránti érdeklődésben voltak hosszú szünetek.

A két nemzet barátságáról szóló közmondás történetéről és magyar irodalmi párhuzamairól is szól egy Csapláros-tanulmány („*Polak, Węgier – dwa bratanki*”...), 1964). E szerint Teofil Lenartowicz romantikus költő 1848-ban Krakkóban, Józef

Wysocki későbbi magyarországi tábornok társaságában vett részt hazafias tüntetésen. Valószínűleg 1861-ben leMBERGI folyóiratnak küldte el a tévesen Petőfi-nek tulajdonított *Szózat* fordítását. Bemet felidézve iktatta be a közmondást *Branka*, azaz *Katonafogás* című poémájába. Nem hazájában, hanem az 1863–64. évi újabb oroszellenes felkelés és az osztrák–magyar kiegyezés között Itáliában írta. Hősét 1849-ben cári katonaként hazánk területére viszik, ahol elesik, majd menyasszonya felkeresi a sírját.

Konopnicka már említett költeménye is szabadságharcunk tényeinek alapos ismeretéről tanúskodik. Korábban, 1851-ben keletkezett a neves Cyprian Kamil Norwidnak, a modern költészet előfutárának nyelvünkre 1982-ben lefordított, *Gyász-rapszódia Bem emlékére* című, néhány évtizeddel ezelőtt Czesław Niemen énekes által meg is zenésített és népszerűvé tett költeménye, de ebben még nincs közvetlen utalás a magyar 1848–49-re.

Az említett XIX. századi lengyel költői műveken kívül 1859-től kezdve regények témája is szabadságharcunk, amelyekkel az említett magyar kutatók részletesen foglalkoztak. Terjedelmi okokból itt csak azokat az alkotásokat említjük meg, amelyek olvashatók nyelvünkön. Ilyen Teodor Tomasz Jeż tollából a *Fent és lent*, valamint az Európa-hírű Bolesław Prus *A bábu* című regényének terjedelmes visszaemlékező betétje.

Hosszú szünet után, a 2. világháború idején több lengyel költő párhuzamot látott a magyarok szűk egy évszázaddal korábbi függetlenségi harca, annak következményei és hazája sorsa, hozzánk menekült honfitársainak helyzete között. Kivételes eset Włodzimierz Słobodniké, akit nem fűztek erős szálak hazánkhoz és irodalmunkhoz. Nehéz évben, 1941-ben, a német–szovjet háború miatt Üzbegisztánba menekítve írta *Wspomnienie o Petőfim*, vagyis *Emlékezés Petőfire* című versét, amely hazatérése után, 1946-os varsói kötetében jelent meg. Tájéleírás, a magyar pusztá képe Petőfi modorában. Záró képe költőnk halála, aki számára is a nemzeti szabadságért vívott küzdelem jelképe.

A német megszállás miatt Magyarországra menekült és befogadott lengyel alkotók jelenükhöz szorosan kapcsolódó témaként választották szabadságharcunkat. Bár Magyarország a hitleri birodalom szövetségese volt, lehetőséget biztosított arra, hogy anyanyelvű sajtótermékekben publikálják műveiket, sőt, hogy sokszorosított kis köteteket Budapesten ki is adják.

A hazánkban költővé vált Tadeusz Fangrat hortobágyi kirándulásának (1942), az ottani csárdán levő emléktábla megtekintésének élményéből fogant, budapesti kötetében meg is jelent verse, nyelvünkre fordítva (1973) az *Itt járt Petőfi*. A szabadságharcos költő örökségét aktualizáló gondolatot fogalmazott meg: „Ma néma vagy, pedig hogy törne szét a csönd / Egy szódtól, hogy testvér, a dermesztő napokban, / S felelnél a poétának, ki úgy köszönt, / Hogy benne Bem apó népének szíve dobban.” A szintén Magyarországra menekült lengyel-zsidó Lew Kaltenbergh 1942 körül *Bem w Budapeszcie* (*Bem Budapesten*) címmel írt verset, amely bekerült egyik itteni sokszorosított kötetébe. Csapláros másik, a magyar irodalom lengyel barátainak Románia és természetesen az ottani

magyarok iránti érdeklődéséről szóló tanulmányából tudjuk, hogy a szerző Bem nyomában járta be Erdélyt.

Erősen kötődött jelenéhez a Romániába, Erdélybe menekült neves költőnő, Kazimiera Iłakowiczówna, aki nem sokkal később magyar szerzők, köztük Petőfi fordítója lett. 1943. évi budapesti kötetéből való, magyar fordításban *Bem léptei* című versében utal Petőfire, lakóhelye, Kolozsvár pedig a régi fegyverbarátság emlékét idézi fel: „És nincsen számomra oltalom, / a kürtöket hallom, hallgatom. / Ezer ló horkan ablakomnál, / Két nemzet dicsőségét hordják [...] / S amikor az éj a legcsöndesebb – / szívet és bátorságot zúzva, az Isten elküldi Bemet, / hogy hadaival keljen útnak.” A magyarok számára legtragikusabb 1944-es esztendőben budapesti lengyel folyóiratban tette közzé a *Daremnie zabito okna*, azaz *Hiába deszkázták be az ablakokat* című verset. A szabadságharcos költő alakja ekkor is elválaszthatatlan a lengyel tábornokétól: „Bem serege – régen szétverve, / volt és túlment és elment, / de Petőfi itt áll és kérdi: / »Igaz? Furcsa ez a Kolozsvár.«”

Mind az eddig szóba hozott irodalmi művek, mind a későbbiek esetében könnyű Petőfi-versekre asszociálni: „Szerencse és az Isten / tőlünk elpártola, / egy pártfogó maradt csak / Velünk: ez Bem vala. // Oh Bem, vitéz vezérem, / Dicső tábornokom!”, valamint: „Mi ne győznénk, hisz Bem a vezérünk, / A szabadság régi bajnoka! / Bosszúálló fénnel jár előttünk / Osztrolenka véres csillaga!” Petőfi tehát jól tudta, hogy Bem katonai tehetségével az oroszok ellen 1831-ben Ostrołęka városnál vívott, a túlerővel szemben elvesztett csatában tűnt ki.

1948 után a magyar és nyomában a lengyel művelődéspolitikai magyarsági 1848–49-ben történeteket „haladó hagyományként” értelmezte a szocializmus számára. A kötelezővé tett „szocialista realizmus” megkövetelte a társadalmi forradalmiságot és a népiséget. A radikális baloldali nézeteket valló francia Paul Éluard is írt ilyen, *Emlékbeszéd Petőfi Sándor halálának 100. évfordulójára* című verset.

Bogdan Ostromeckinek a magyar múlt és irodalom iránti érdeklődése nevezhető véletlennek, ám mégsem tartjuk annak, mert a rádióban költészeti műsorokat készített. 1952-ben jelent meg *Sándor Petőfi* című műve. Kovács Endre joggal írta róla, hogy a hagyományos romantikus irodalomból ismert csikósok és cigányok hallgatják a nyugalmas pusztán a még távoli égzengést, de a vihar előtti csendből előtűnnek az erdélyi hadsereg fő alakjai, Bem és a magyar költő. A vers további része tehetséges lírikusra vall. Egy részlete így hangzik: „Éj az erdélyi hegyekben, / menetelés napja tűzben, vérben, / a szablya odanőtt a kézhez, / a kéz nem felejt a tollat.” A továbbiakban: „De ott, ahol a Te dalod dörög / lövegektől dörög a szabad föld / és Ostrołęka véres csillaga, Bem neve felharsan. / A szablya odanőtt a kézhez, / a kéz a halálig hú a dalhoz.” Végül Ostromecki is teljesíti, amit akkor kívántak: befejezésül a magyar és lengyel földet a jelenben nevezi szabadnak.

Szintén meglepő, hogy 1955-ben varsói irodalmi hetilapban megjelent a Nyugaton élő Tadeusz Nowakowski *Petőfi* című verse, hiszen nála sem beszélhetünk

az őt a magyarsághoz fűző szálakról. Érdeklődését az magyarázhatja, hogy számára különösen fontos volt a személyes és a nemzeti szabadság. Mint önkéntes katonát fogták el a németek, a háborús éveket, miután halálos ítéletét életfogytiglanra változtatták, börtönökben és táborokban töltötte. Nyelvünkön a mű a *Gloria victis 1848–49. Szabadságharcunk a világirodalomban* című müncheni antológiában (1973) olvasható – ugyanott, ahol Fangrat már említett Petőfi-verse.

Az utóbbi költő 1945 után diplomata volt Budapesten, és mint műfordító jól megismerte a magyar irodalmat. Későbbi Kiskőrösön tett látogatása nyomán született *Petőfi szülőhelyén* című alkotása, amelyet 1955-ben lengyel folyóirat közölt, és magyarul költőnk születésének centenáriumi évében a *Kortárs* által készített Petőfi-összeállításában találjuk meg. A szülői ház leírása hangulatos, de „termelési” műként folytatódik: „Szabászasztal mellett segített a szava, / Ott kint pedig az ő nótájára arattak, / Amint szaporán gyűlt a közös gabona. // Így él Petőfi ma. Érzem, s a hódolatra / Kellően gazdag versíró-szótáram lesz-e? / Korunk az, ami őt népének visszaadta, / Hogy mostantól mindig e népet ő vezesse.” (A szöveg alá ezt írta: Kiskőrös, 1954.) Mintha az akkori fő művelődéspolitikusok nézeteit illusztrálta volna.

A XX. század második felének egyik legjelentősebb lírikusa, próza- és drámaírója volt Tadeusz Rózewicz. Ösztöndíjjal hosszabb időt töltött Magyarországon, azt lehetett remélni, hogy költészetünk fordítója lesz. 1953-ban Magyarországról szóló valódi „szocreál” riportkönyvet adott ki. Alkotói magatartása két esztendővel később hirtelen változott meg. Magyar nyelvű kötetében (1972) olvasható *Fehér toll* című verse akár Petőfi-parafrázisnak is nevezhető: „Fehér toll / fekete éj / piros a vér / az ég a puszta / ömlik a bor / ömlik a dal / Csárdaablak / ablakon árnyék / csillog a toll / a nap kél / ez nem bor már / ömlik a vér // Akasszátok fel a királyokat.”

Lengyel szerzők a Petőfi-centenárium évében vagy utána kezdték írni hasonló témájú regényeiket. 1953–1960 között öt, igaz, nem a legjelentősebbek sorából való író hét ilyen műve jelent meg, néhány többször is. Kettő nagyobb gyerekeknek, egy pedig az érettebb ifjúságnak szól. A magyarból már sokat fordító Kaltenberghnek a lengyelek segítségével vívott szabadságharc iránti érdeklődése tartósnak bizonyult: 1958-ban kiadott regényének címe *Żołnierz taty Bema*, azaz *Bem apó katonája*. Ezeket a regényeket is részletesen elemezte Kovács Endre és Csapláros István.

A magyar függetlenségi harc, Bem és – csak egyszer – Petőfi mint téma másféle célt szolgált olyan lengyel alkotók, közöttük amatőrök számára, akik együttérzésüket, aggodalmukat vagy fájdalmukat kifejezve reagáltak egy vagy több versükkel 1956-os forradalmunkra. E sorok írója válogathatta és bevezető esszéjével láthatta el a *Lengyel tollal a magyar Októberről* című antológiát, amely új szabadságküzdelmünk 50. évfordulóján jelent meg. Benne félszáz vers olvasható, amelyek túlnyomó része 1956-ban keletkezett, és közülük sok folyóiratokban, újságokban akkoriban meg is jelent Lengyelországban. A cenzorok vagy nem tudták vagy nem akarták megérteni ezeket a műveket.

A nemzeti függetlenség eszméje és a magyarság tragédiája több alkotásban úgy kap hangot, hogy szerzőik 1848–49-re utalnak, a történelmi eseményeknek, azok fő szereplőinek felidézése költői eszközük. A kevéssel korábban még a szocializmus híveként író Adam Ważyk *Qui tacent clamant*, azaz *Akik hallgatnak, kiáltanak* című verse az 1956. október 23-án Budapesten történeteket írja le, amelyeknek szemtanúja volt: „Veletek voltam aznap, mikor a Bem szobornál / magyar és lengyel zászlók alatt ujjongtatok.” Utolsó sorai: „Hol a felkelők hamván keserű füst terjeng, / a végső mítosz összedőlt. De Bem emléke ép.” Marian Piechal alkotásának címe, a *23 X 1956* után mindjárt ez olvasható: „Hogyhogy? Virág az emlékműre, / Bem szobrára, az már büntett – / hogy lekaszálni kell a nemzet / virágját tankágyútüzzel?” Stefan Zarebski *A magyarokhoz* című versének utolsó sorai szerint a lengyelek által küldött vér, a szabadság és a harc közös, előtte pedig kijelenti: „Harcból ismerjük egymást, s hiszem, futja még Bem apókra!” Henryk Gała alkotása, a *Vért Budapestnek* először nem nevezi meg a lengyel tábornokot, de a két-két első és utolsó strófa így hangzik: „Koszorút tettek a szobor alá, / Gránitjára tették. / Kizöldült, kivirágzott. // Talapzatát ellepte a nép. / Szívük örömtől lángolt. / Tüntettek, ünnepeltek. / ... „A téglák meg-alvadt vére / a Független Köztársaság / növekvő emlékműve. // És megállt az emlékmű / Bem mellett.”

Stefan Wolski az *1848 éve* címet adta terjedelmes költeményének, amelyben az egykori európai forradalmi mozgalmak színhelyeit is említi. Jerzy Hordyński *Magyar rapszódái*jának, az 56-ban nekünk nyújtott lengyel segítséget méltatva, ez a befejezése. „Egész Lengyelhon ápolná Hungáriát, / A népek tavaszára keserű lombot hullatnak a fák.” A lengyelek számára a „Népek Tavasz” kifejezés jelenti kontinensünk XIX. századi függetlenségi harcait, törekvéseit. Ugyancsak *A magyarokhoz* a címe Tadeusz Kijonka alkotásának. A költő egy versszakban eltávolodik saját korától a magyar irodalom felé: „Szabadság, szerelem, e szavak vének, akár az ember, / közeliak, mint anyánk. / Egykor Petőfi dalolta, / obulusáért életének.”

A prózai művekről részletesen szól az antológiát bevezető írás. Itt csupán megemlítjük: aligha véletlen, hogy éppen tíz esztendővel 1956 után jelent meg a régebben magyarra többször fordított Wojciech Żukrowski egyik regénye, a *Kamienne tablice*, vagyis a *Kőtáblák*. Lefordítását nem engedélyezték, a rendszerváltozás után pedig az író politikai nézeteinek megváltozása miatt nem jutott el a magyar olvasókhöz. Cselekménye forradalmunk idején és utána játszódik, hazánktól távol, de párbeszédeiben, részleteiben a főhős külföldieknek említi, magyarazza a Bem szobornál történetek és 1848, illetve a lengyel hadvezér közötti kapcsolatot. Wiktor Woroszylskinek, 56 októbere és novembere szemtanújának *Dziennik węgierski, 1956*, vagyis *Magyarországi napló, 1956* című könyve nálunk 1984-ben még szamizdatként jelent meg, hivatalosan, későbbi folytatásaival együtt pedig egy évtizeddel később. Woroszylski fordította költőink verseit, de Petőfit nem. Írói naplójában 1848–49 semmilyen összefüggésben nem kerül szóba, de ez érthető, hiszen az akkori jelenről, sok eseményről

számolt be és sokakkal készített interjút. Késői folytatása is tanúsítja, hogy részt vett az 1989. októberi megemlékezésen, és itt hangsúlyozza, hogy a forradalmi menet a Bem-szobortól indult.

Jan Górec-Rosińskinek nem voltak jelentős magyar kapcsolatai. Az 1967-es évszám szerepel *Bem w Budapeszcie* című versének szövege alatt, amelyet, éppen 1973-ban, varsói irodalmi lap közölt. A mű legelején Bemet és 150 éve elhunyt szabadságharcos költőnk emlékét egyszerre idézi fel: „Tábornokom, te hová kerültél? / A sárga október fürdik a Dunában. / A város fölött huszár, Petőfi szárnya / köröz, ódákat mondva a szabadságról.” A mű végén csak Bem alakja jelenik meg: „Szerény zubbonyban Bem mutat Lengyelország felé.” A budapesti panorámát kínáló „sárga október” kifejezés azt sugallhatja, hogy a szobor nem egyszerűen a lengyel-magyar barátság jelképe, hanem utalás is 56-os forradalmunk kezdetének helyszínére is. Ez azért nem valószínű, mert a vers egy oldalon olvasható egy-egy padovai, prágai és taskenti élményekből fogant alkotással.

Csapláros Petőfi születésének 150. évfordulóján a lengyel világirodalmi folyóiratban tanulmányt közölt európai alkotóknak költőnk emléke előtt tisztelgő verseiről. Górec-Rosiński alkotása is mutatja, hogy Petőfi lengyelországi népszerűsége 1973 körül nőtt. Verseiből a magyarsághoz régóta szorosan kötődő Aleksander Nawrocki már két évvel korábban bő válogatást szerkesztett, benne számos XIX. századi és a 2. világháború előtti átültetéssel, valamint az akkor magyar földön menedékre talált Iłłakowiczówna és Fangrat fordításaival. Ugyanebben az esztendőben, a Varsóban élő magyar professzornak köszönhetően jelent meg, nyelvünkre fordítva sokat mondó, *Szeretem országodat* címmel egy antológia, amelyből nem hiányoznak Petőfi versei sem és egy szintén terjedelmes kötet Európa szerte, sőt Ázsiában is híres költőnk alkotásaiból. Szerkesztéséből kivette részét Kaltenbergh, és rajta kívül az imént említett egykori menekültek is szerepelnek benne fordításaikkal. Az ismertetett 1848–49-es előzmények után elgondolkodtató, hogy Petőfi XIX. századi népszerűsítői közül itt olvashatjuk Antoni Lange néhány átültetését. Csapláros ugyancsak 1973-ban említést tett még Kazimierz Maria Skrzydliński egy ekkoriban keletkezett verséről is, amelynek szabadságharcos költőnk halálára emlékező címe érdemes figyelmünkre: *Elegia na śmierć Petőfięgo*. Számára a nemzeti függetlenség ügye azért is igen fontos volt, mert kamaszként harcolt az 1944-es német (és szovjet) ellenes varsói felkelésben. Mivel 1975-ben végleg Nyugatra távozott, a neve szinte teljesen ismeretlen. Petőfinek egyébként még közel húsz verse olvasható az éppen ekkori varsói magyar költészeti antológiában.

A magyar verseket az 1970-es évek óta sikeresen fordító Bohdan Zadura 1986-ban ösztöndíjasként néhány hónapot hazánkban töltött. Kevéssel ez után nem a nemzeti függetlenség eszményének kifejezéseként hozta szóba Petőfit cím nélküli, magyar nyelvű kötetében (2005), *A fiatal költő... kezdetű művében*. Éppen a mestereként is tisztelt Różewicznek, a *Fehér toll* szerzőjének ajánlotta. Feltette a kérdést, költészetnek nevezhetők-e a rímtelen versek és azok, amelyekben, a nap, mint nap tapasztalt elítélendő magatartásformák miatt, „csúnya

szavak” vannak. Vagy csak a „Gyönyörű tartalom és gyönyörű forma / mint Petőfié vagy Arany Jánosé / mint mondjuk Szabó Lőrincé?” Zadura az 1980-as évek végén így írt Kovács Istvánnak küldött levelében: „Tizenöt évvel ezelőtt annyit tudtam a magyar költészetről, amennyit honfitársaim többsége tudott. Már minthogy Petőfi Sándor magyar költő.”

Más irodalmakhoz viszonyítva számos korábbi versnek témái voltak a szabadságharc magyar költőjének és a mieinkkel együtt küzdő lengyel tábornokoknak, politikusoknak gondolatai és tettei, de a térségünkben véghezvitt rendszerátalakítás után már nem keltik fel a lengyel alkotók érdeklődését. A Petőfi iránti figyelem egy ideig még megmaradt Lengyelországban, hiszen, egy kereknek nevezhető évfordulón, 1993-ban újabb válogatás látott napvilágot. Költőnk hetven versét Marian Jachimowicz fordította. Ifjúkorában, az I. világháború alatt és után évekig Budapesten élt, de saját alkotásaiban nem idézte fel Petőfit vagy a magyarországi 1848–49-et.

Petőfi, Bem és tábornoktársai emléke tudomásunk szerint azóta nem adott ihletet a szó lengyel művészeinek. Talán a magyar 1848–49 viszonylag kerek évfordulója hoz majd változást e téren. A visegrádi négyeknek nemcsak jelenük és jövőjük van, hanem felidézésre érdemes, tanulságokban gazdag múltjuk is.

